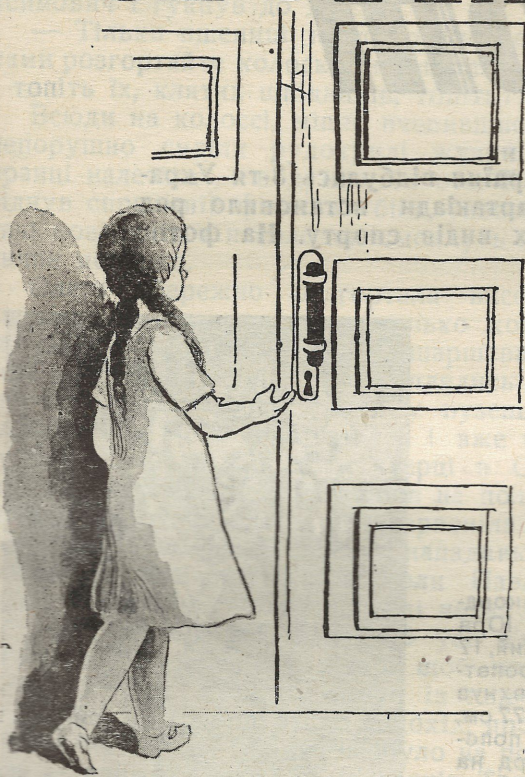

ІНТЕРЕСНА ІСТОРІЯ

О. ІЛЬЧЕНКО

Оповідання

Дівчинка втратила спокій і цілий день, часто без видимої причини, тугіше переплітала золотисто-руденські коси.

Не давав Любі спокою лист. Давній лист Михайла Васильовича Фрунзе, що лежав на дні шухляди батькового стола.

Жовті листочки Любов бачила. Навіть перечитувала поруділі за тридцять літ рядки, адресовані колись її батькові. Лист якийсь зберігся до наших днів, ставши архівною й музейною цінністю. І саме це не давало спокою Любі.

Діставши до рук листа, можна було б довести чудакові Кольці, що не тільки він, а й Любов Жолудько дещо вміє. Правда, Кольці надзвичайно везло і змагатися з ним було трудно. За одне тільки літо хлопець зумів десь розшукати для історичного музею перше російське видання „Капіталу“ Маркса, номер більшовицької газети „Вперед“, що до травня 1905 року виходила за редакцією Леніна, невідому фотографію Менделєва і ще багато всяких дорогоцінних знахідок. Під Кольчиним приводом історичними пам'ятками захоплювався майже весь шостий клас 120 школи. Колька останніми днями здав до музею навіть квартиру, що в ній він прожив із бабусею всі свої дванадцять літ. Колька якийсь виявив, що понад сто років тому в їхніх двох кімнатах про-

жив кілька тижнів Пушкін. Була змога, за документами, відновити обстановку покоїв, в яких гостював поет, і тепер у Кольчиній квартирі організувався літературний музей, а самого Кольку з невдоволеною бабусею переселили в інше місце. Куди саме—Любка не знала, і це було дуже досадно. Колька, певно, захворів і кілька днів до школи не з'являвся. А хотілося, поки пошастить дістати до рук дорогоцінного листа Фрунзе, хоч би розповісти про нього.

Почати з батьком переговори про лист саме зараз не було ніякої згоди. Інженер майже не виходив з кабінету, зайнятий невідкладною й важливою роботою.

Робота була не зовсім звичайна. Все батькове лице було в чорних блискучих розводах—Володимир Іванович став схожий на недофарбованого театрального негра. Забуваючи, що руки густо вимашені друкарською фарбою, він заклопотано потирав повіки, сверблячі й важкі після безсонних ночей.

Володимир Іванович Жолудько—інженер книжкової фабрики імени Фрунзе—не спав третю добу. І Любка прокидалася по кілька разів за ніч. Підкрадалася до кабінету, стояла по кілька хвилин коло дверей і мовчки повертала до ліжка. А батько, схилившись над столом, розтирав у білих фарфорових ступочках чорну масну друкарську фарбу, щось записував, тер брудними руками перенісся,—і починав спочатку. Любов щоразу підходила, щоб спитати про листа або про результати роботи, які й дівчину дуже непокоїли; вона знала батькову впертість і наполегливість, була певна, що він, як і завжди, доведе справу до кінця, але очевидно було, що діло не ладиться, а питати про листа в такий момент було зовсім недоречно. Любка знала, що ночами—кілька діб зряду—уперто працює не тільки інженер Жолудько, а й сам старий директор і робітники книжкової фабрики, збентежені великою неприємністю: паперова фабрика не додала кільканадцять тонн паперу, призначеного для друкування шкільних підручників,—і друкарня не могла вчасно закінчити випуск.

Ще вітер ганяв золоте кленове листя по вулицях міста. Але в північних лісах опале листя вже було під снігом, і ріка, на якій стоїть далека фабрика, рано замерзла; пароплави не ходили, а залізниці близько не було, і частина паперу лишилася зимувати на складах фабрики в далеких лісах.

Замінити іншим недоданий папір було трудно: тільки друкується газет, журналів і книг, що зайвий папір покищо трапляється не так часто. Правда, в запасах друкарні був папір. Дуже приємний на вигляд, білий і цупкий, але зовсім непридатний для дрібного друку. З того паперу виходили тільки величезні афіші для театрів і цирку. Друкувати книжки на ньому було б трудно. Звичайна чорна друкарська фарба розпливалася, літери затікали і замість „о“ виходила чорна цятка, а „с“ і „е“ теж були схожі на „о“.

А все таки вихід треба було знайти. Директор книжкової фабрики—старий більшовик Балагура, якого Любка дуже любила і поважала,—запропонував шукати рецепт фарби, яка не заливала б дрібних літер на тім самім папері, що був на складі—і до невідкладної роботи взялася мало не вся друкарня.

Навіть сам Балагура — директор, людина дуже стара і вже немічна, але енергійна й весела, — взявся до спроб. Старий, захопившись, навіть не ходив додому і ночував у кабінеті.

Директор, очевидно, намагався щось пригадати, записував пропорції, розтирав фарби, випробовуючи різні рецепти, але все було марно: фарба заливала шрифт.

— Ну, що, Жолудько? — питав директор, коли інженер Жолудько кожного ранку заходив до кабінету. — Не виходить? А в мене, знаєш, — теж. І що ти зробиш, пам'ять стара стала, — і Балагура потирав кошлаті й рідкі старечі брови, а вії в нього дрібно тремтіли: старий намагався щось пригадати. На негнучких старечих ногах він підходив до Жолудька, брав його за руку і говорив:

— А на тебе, Жолудько, в мене найбільша надія. Я тебе дуже прошу: придумай, голубчику, фарбу. А то скажуть, що ми з тобою... ну, ти сам знаєш, що скажуть... Перша — твоя ж Любка... Ти тільки фарбу з носа зітри. Не личить.

Відвідавши старого, Жолудько знову йшов додому й сідав до роботи; але це щастило не зразу, бо Любка намагалася ввірвати й для себе хоч кілька хвилин. Підходила спитати про листа Фрунзе, але щоразу розпитувала про Балагуру, або говорила щонебудь випадкове... А якось, увійшовши до батька, спитала:

— А невже, тату... невже в підпільній друкарні ви завжди друкували газети й прокламації на хорошому папері?

Спитала Любов так собі, щоб запитати щось. Але інженер ураз насторожився. Думки після безсонних ночей завихрилися інакше. Відповідь:

— Більше на поганому, дочко.

— А як же фарба?

Жолудько поглянув на Любов. Дочка стояла перед ним, тримаючи в руці дебели руденьку косу, і ждала відповіді. Приглядався батько до дівчини так, ніби бачив уперше. Збагнув, що їй, Любці, зараз саме стільки літ, як було йому, інженерові Жолудько, коли він почав заробляти свій хліб.

Любка знала всю батькову історію. Починалася історія з того, що 1906 року дванадцятилітній Володька став на роботу в підпільній друкарні місцевого більшовицького комітету. Містилася друкарня в глибокому підземеллі, захована була добре і тому не раз виконувала навіть доручення Центрального Комітету.

Зовні це була, звичайно, зовсім не друкарня, а „Гуртова Торгівля кавказькими фруктами — В. Давлятдзе“. Бував у магазині й крам, і часто заходили сюди покупці. На прилавках лежали мандарини, солодоші, сушені фрукти й ізюм. Але частіше в ящиках привозили замість мандаринів папір, а з крамниці везли прокламації, які наступних днів потрапляли до рук робітникам найбільших заводів Петербурга та Москви. Володі довелося добре держати язик за зубами і виконувати доручення робітників друкарні, що містилася під магазином, замаскована дуже хитро. Навіть кмітлива Любка не змогла зразу зрозуміти з батькового оповідання, як саме влаштовано друкарню, і Жолудько мусів намалювати план.

А з плану видно було, що спочатку треба спускатися в льох, де зберігалися фрукти. У льоху був колодязь, в який із вогкого ґрунту

стікала вода. Такі колодязі робили в льохах всюди, де в землі було багато вологи. Стінки колодязя були обшиті деревом і частинка одної з дощок виймалася. За нею був схований дощаний лаз, у який можна було пролізти на животі, знявши всю зайву одягу. Нора приводила до невеликої печерки, виритої в землі. Тут і була „техніка“, як називались тоді підпільні друкарні. В „техніці“ стояла друкарська машина — „американка“ і зберігався запас паперу, потрібний на три-чотири дні роботи.

Часто доводилося сидіти в „техніці“ по кілька днів зряду; дихати в печерці було дуже трудно, бо повітря проходило тільки через лаз — у ті моменти, коли пролазила в нору людина.

Іноді в „техніці“ не вистачало паперу, але й тоді не можна було спочити на вільному повітрі, щоб не привернути уваги поліції. Доводилося сидіти й дожидати, поки в ящиках спід ізюму привезуть папір. Роздобувати його зразу великими партіями було небезпечно, та й не завжди бували гроші...

— Ні, дочко. У нас найчастіше бував зовсім поганий папір, бо коштував дешевше, — бурмотів інженер. — Але я добре пригадую — фарба не розпливалася... Ні... — Володимир Іванович дещо згадав. А Любов не дала спокою, поки не розповів усього.

... У „техніці“ під кавказькою крамницею працював разом з іншими якийсь робітник, кличка в нього була Петруш'а. Був це виснажений чоловік, літ сорока, з лицем зеленкуватим, з посинілими тонкими губами... Пригадує Володимир, що Петруш'а прийшов до друкарні засмаглим, повновидим і веселим, але безнастанне перебування в підземеллі виснажило людину вкрай і, мабуть, на ціле життя. Як його звали, Володя,

Лампа освітлює кутки, заставлені ящиками.

звичайно, не знав, бо всякий підпільний робітник мусів бути „людиною без імени“. Знали один одного тільки по кличках, ніколи не питаючи про справжні імена. Після друкарні Володька з Петрушею більше не стрічався ніколи.

— Ну, і що ж твій Петруша? — занепокоїлась Любов.

— Та нічого. Він домішував чогось до звичайної фарби і після цього вона не розпливалася, — і Жолудько замовк замислений.

— А знаєш, тату, — сказала раптом Любов, беручи в руки обидві коси. Так вона робила в рішучі хвилини. — Тобі після роботи треба трохи прогулятися. Якщо ми зараз підемо на ту вулицю, де була колись друкарня, я думаю, що ти, поглянувши на старі місця, дещо обов'язково мусиш пригадати... І крім того...

— Ні, — нахмурився Жолудько і поглянув на годинник. — Мені треба... Зроблю ще одну спробу, — і погладив чорною рукою золотисту косу. — Спала на думку одна можливість...

Але Любов, не дослухавши, сердита, вибігла з кабінета і вмить, навіть без пальта, опинилась на вулиці. Осінній день видався на диво сонячний і теплий: дівчина так і не помітила, що вона в самому платтячку.

Треба було діяти якнайшвидше. У великій пригоді став би, звичайно, Колька — учений і дотепний хлопець, але де його нова квартира — Любка ще не знала. Довелося поспішати самій.

Вулицю й будинок, де колись була „техніка“, Любка знайшла відразу. В неї була точна адреса. Будинок, очевидно, за останні роки виріс на кілька поверхів угору, але перші три, — треба думати, — були ті ж самі. Навіть потрібні двері можна було знайти без великої мороки. Великі вікна одної з квартир і скляні двері, що виходили просто на вулицю, показували, що тут була колись крамничка: мабуть, та ж сама — „Гуртова Торгівля кавказькими фруктами — В. Давлятадзе“.

Любов майже всю дорогу пробігла, та коло самих дверей у замішанні ладна була повернути назад, бо зовсім не знала, що питати. Але все таки наважилася й постукала в двері. Коли їй відчинили, стояла мовчки й розглядала носки запорошених черевичків, не знаючи з чого почати. Але враз підвела голову, почувши знайомий голос:

— Заходь, Любко-голубко, заходь, дівчино.

Це говорила Кольчина бабуся. Здивована Любка на мить застрягла в дверях, потім боляче смикнула себе за косу і ввійшла, переконавшись, що це не сон.

Колька, видужуючи після незначної простуди, вже встав з ліжка й сидів коло столу. Хлопець проглядав записані кілька днів тому оповідання двох старих робітників, що колись мали щастя зустрітися з Леніним. Це була для Кольки жива й досі невідома, вирвана із забуття його власними руками, часточка найлюбимішої з наук — історії комуністичної партії, історії героїчної боротьби за наші щасливі дні.

Кольці, з приходом гості, довелося на час покинути хватну роботу, і, певна річ, він виявився не дуже привітним хазяїном. Він навіть не поклав на стіл ручку, тримаючи її між пальцями на рівні свого лица. Але за кілька хвилин ручка з розмаху полетіла на стіл. Колька захоплено слухав Любине шепотіння. Дівчина рисувала план підземелля, сходячи озираючись на бабуся, яка

неприємно ставилась до історичних знахідок, що через них доводиться переселятися з квартири на квартиру.

... А через півгодини, скориставшись з того, що цікава бабуся таки не витерпіла, щоб не піти подивитися на новий пушкінський музей, ребята гаряче взялись до роботи. Вистукали підлогу. Звук був гучний. Трудно було, але все таки зірвали дошку, потім другу. Під помостом і справді був льох, певне, той самий, що в ньому колись лежав папір, фрукти, ізюм і кавказький сир фірми Давлятадзе. Не побачивши нічого в темноті, Колька відважно стрибнув униз. Льох був неглибокий. Любка подала лампу і не відстала від товариша.

Лампа освітила кутки, заставлені ящиками. Все лишалось нерухомо тридцять літ. Коли в „техніків“ були підстави гадати, що поліція довідалася про друкарню, встигли розібрати й вивести саму тільки машину. Все, що було в підвалі, лишилося на місці, прикрите новими дошками підлоги.

Був у льоху й колодязь, як і на Любиному плані. На дні його проти лампи блищала вода, що стікала з вогкого ґрунту.

Колька взяв лампу і тримав її, поки Любов знайшла добре прихований лаз і на животі вповзла у вузьеньку й тісну нору. Колька подав дівчині лампу.

Ставши на весь зріст у печері, Люба кілька хвилин не могла віддихатися. Опам'яталася лише, побачивши в печері коло себе Кольку. Побравшись за руки, важко дихаючи, стояли якусь мить мовчки й нерухомо.

У лівому кутку ще лежали дошки, на яких стояла колись машина — „американка“. У стінній заглибині залишилися покинуті каси з шрифтами. Долі сіріла якась маса. Це був тридцятилітній перетлілий у вогкості папір. У кутку стояла й діжечка з фарбою.

Любов метнулась до неї. Але зупинилась: потрібна була інша фарба, розмішувана невідомим Петрушею, в якійнебудь невеличкій посудині.

І справді, потрібна посудина знайшлася зразу — з слідами давно засохлої та вкритої сірим пилом фарби — і Любка полізла назад. Колька неохоче вибрався за нею, захоплений та розхвилюваний. Але, глянувши на Любов, Колька розреготався й ледве вдержався за край дошки. Любине біле платтячко, все лице й руденькі коси були вимазані глиною й пилою, і Колька поспішив піднести подрузі дзеркало.

Любка, вражена, сіла на підлогу, випустивши з рук каструльку з фарбою. Колька підхопив подругу під пахви, потяг до умивальника і навіть сам мусів умити їй лице, бо Любка, стомлена пригодами й хвилюванням, була неспроможна й поворухнутися. Але вода відсвіжила, і дівчинка стала пориватися на вулицю — і за кілька хвилин уже одягала поверх перемазаного плаття Кольчине пальто та заправляла коси під кепку. Коси були товсті й довгі і, поки возилася з ними, наказувала Кольці подзвонити до музею про знайдений скарб.

— І, знаєш, — треба так, щоб музей відновив навіть крамничку. Щоб на прилавках — мандарини, мушмала, кавказький сир, ізюм; а над дверима — вівіска: „Гуртова Торгівля кавказькими фруктами — В. Давлятадзе“. А в самій друкарні...

— А знаєш, Любов, — раптом сказав Колька. — Я навіть спогади читав колись про цю друкарню.

Пригадую навіть, що всю справу, після переїзду в інше місце, зрадив якийсь провокатор з кличкою ... здається — Володя.

— Що? — дико скрикнула дівчина й миттю вибігла геть...

... Довго блукала по місту. „Володя, Володя“, — бурмотіла сама собі, і маячило перед очима рідне й дороге лице, перемазане чорною фарбою. Потім схаменулась і, натикаючися на стрічних, бігом поспішила до лабораторії — здати знахідку на аналіз... У друкарні дожидає старий — старий дідусь Балагура.

... Аналіз фарби в лабораторії дав найкращі результати...

Старий Балагура все ще сидів у кабінеті над спробами. Любку, одягнену в хлоп'яче пальто й кепку, короткозорий, не впізнав і здивовано поглядав на гостю.

— Ось рецепт, — сказала Любка, простягаючи Балагурі бланк хемічної лабораторії.

Балагура взяв, проглянув і, підвівшись, впустив папірець додолу.

— Що за рецепт? Де взяв, хлопче?

Любов почала розповідати. Та Балагура вислухав тільки початок. У старечій пам'яті майнув яскравий спогад: „Володька!“, — бо дівчина — виглядала зовсім, як її батько за часів кавказької крамниці. Але золоті коси впали на плечі. Люба зірвала кепку.

— Ні, я не Володька. Володькою був колись інженер Жолудько, — і далі не витримала й розплакалась.

... А потім Любка, хлипаючи, сиділа коло дідуса. Оплутані павутинням коси лежали в Балагури на руці.

— Дурна. Я знаю напевне... зрадник мав кличку

Мишка. Його потім розстріляно. Ну, а тепер скажи... скажи, Любка... Як ти могла, на такого батька...

Але Любка відповісти не встигла: до кабінету ввійшов Володимир Іванович Жолудько. Перемазана й заплакана Любов кинулась до батька і повисла на ньому, як шестилітнє дівча. Потім знов заплакала.

Нічого не розуміючи, інженер підійшов з Любкою до столу й простяг Балагурі папірця.

— Готово. Досвід потвердився. Ось рецепт.

Балагура, прочитавши, посміхнувся:

— Я вже маю. Такий самий, — і обняв інженера за плече. — Пам'ять у мене стара стала, Володька. Ну, здрастуй... Здрастуй, хлопчику.

Володимир Іванович, збентежений, мовчки потиснув жилаву руку і тільки прошепотів:

— Невже — Петруша?

... Через місяць невдоволена Кольчина бабуся знов переїздила на нову квартиру, кращу й просторішу. На грузовику з речами сиділи бабуся, Любов і Колька. Озиралися на людей, на будівлі, виглядаючи чи не розкриє перед ними ще який-небудь завітний тайник інтересна історія рідного міста, країни, партії...

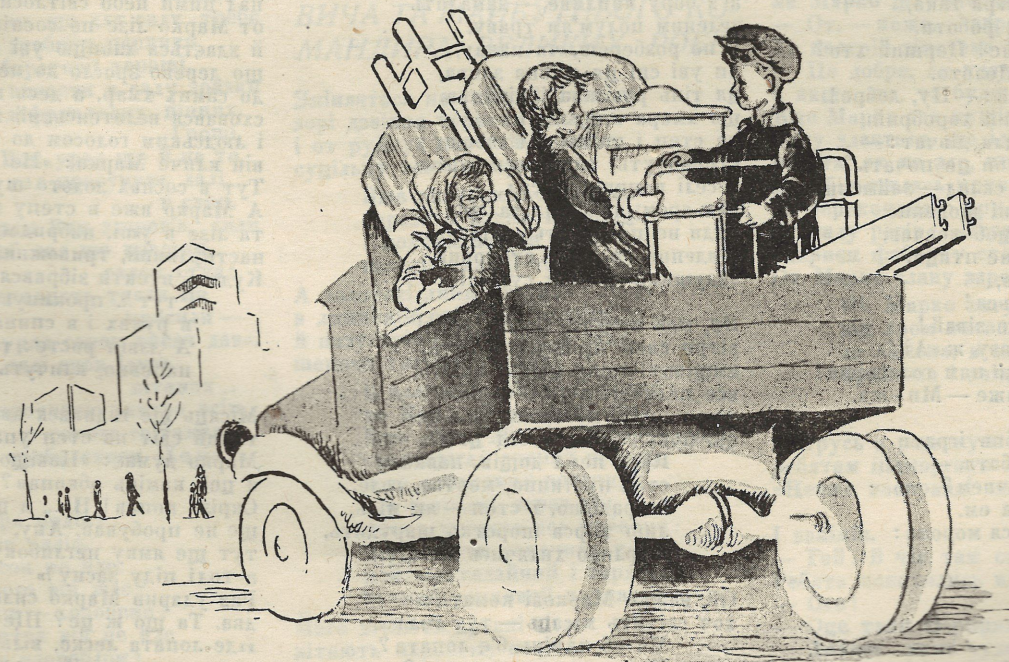
— Ну, а що ж із листом Фрунзе? — спитав Колька.

Дівчина трохи зам'ялася. Але довелося признатись:

— Та... Бачиш... Лист підписано прізвищем Михайлов — це була одна з останніх підпільних кличок Фрунзе. І я, звичайно, не могла ж знати що така ж кличка була колись і в Балагури...

— А жаль... — сказав Колька.

— Та чого там жаль, — озвалась бабуся, почувши тільки останні слова. — Буде з нашої кімнати зовсім непоганий музей.

На грузовику з речами сиділи бабуся, Любов і Колька